

ЗМІСТ

РОЗДІЛ I. ОБРАЗ ОСВІТИ КРИЗЬ ПРИЗМУ МІКРОІСТОРІЇ

<i>Драч О.О.</i> Слухачка вищих жіночих курсів другої половини XIX ст.: формування образу кризь призму гендерного аналізу	5
<i>Побірченко Н.С., Полехіна В.М.</i> Соціальні дослідження мікроісторії освіти регіону у краєзнавчо-пошуковій роботі студентської молоді	17
<i>Пономаревський С.Б.</i> Освітня місія українців у процесах становлення сибірського шкільництва XVIII ст.	25
<i>Телячий Ю.В.</i> Організаційні засади діяльності Української академії мистецтв (1917–1920 рр.)	36
<i>Герасименко О.В.</i> Управлінська діяльність попечительських рад при середніх навчальних закладах (друга половина XIX — початок XX ст.)	47
<i>Бричок С.Б.</i> Дерманська учительська семінарія у системі освіти Волині (початок XX ст.)	57
<i>Гоменюк О.О.</i> До історії діяльності Київського пролеткульту	67
<i>Дембровська Г.М.</i> Особливості діяльності дитячо-юнацьких спортивних шкіл у 50–70-ті роки XX ст. в Україні	77
<i>Кравва М.В.</i> Робітничий клуб у структурі пролеткультівських установ	86
<i>Міхно О.П.</i> Педагогічний портрет вихованця Колегії Павла Галагана початку XX ст. (за матеріалами кондуїтних списків)	93
<i>Меленець Л.І.</i> Організація роботи дошкільних закладів сільської місцевості України: погляд кризь роки	101
<i>Неведомська Є.О.</i> Підручники з біології на зламі століть	110

Міхно О. П. Педагогічний портрет вихованця колегії Павла Галагана початку ХХ століття (за матеріалами кондуїтних списків) / О. П. Міхно // Освіта крізь призму мікроісторії: заклади освіти, особистості, навчальна література, листування : матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (22 жовтня 2015 р., м. Київ) / редкол.: О. В. Сухомлинська, Л. Л. Хоружа, В. В. Прошкін. — К. : Київ. ун-т. ім. Б. Грінченка. — С. 93—101.

УДК 373.5.091.212.012(083.89)(477-25)''191''

Олександр Міхно

Педагогічний портрет вихованця Колегії Павла Галагана початку ХХ століття (за матеріалами кондуїтних списків)

У статті представлено узагальнений педагогічний портрет київського колегіанта початку ХХ ст. Головне джерело дослідження – кондуїтні списки вихованців Колегії Павла Галагана, які зберігаються у Державному архіві м. Києва. З'ясовано, що кондуїтні списки – форма педагогічної характеристики учня на початку ХХ ст. Автор у процесі аналізу застосовує мікроісторичний підхід, що виявляється у фокусуванні дослідницького інтересу на «маленькій людині» – учневі, а також у експериментальній формі викладу результатів дослідження – діалозі читача та історика.

Ключові слова: мікроісторичний підхід, історія освіти, характеристика учня, кондуїтний список.

Постановка проблеми... Люсьєн Февр, один із засновників школи Анналів, стверджував: «Кожна епоха створює своє власне уявлення про історичне минуле. У неї свій Рим і свої Афіни, своє Середньовіччя і свій Ренесанс»¹. Іншими словами, кожне нове покоління істориків, маючи нові факти і нові прийоми дослідження, по-своєму ставиться до подій минулого і по-своєму їх інтерпретує. Сьогодні одним із найбільш продуктивних є мікроісторичний підхід, який використовується істориками для досягнення глобальних процесів і явищ через вивчення «часткового».

Аналіз наукових досліджень... Становлення і утвердження мікроісторичного підходу в Європі та Америці відноситься до 60-70 років ХХ ст. Засновниками цього підходу є італійські історики Карло Гінзбург, Джованні Леві та Карло Поні, праці яких є першими зразками

---

¹ Febvre L. The problem of unbelief in the sixteenth century : The religion of Rabelais / L. Febvre. – Harvard University Press, 1985. – P. 2

мікроісторичного методу досліджень², що відрізняється спрямованістю на те, щоб доповнити, уточнити чи спростувати усталені глобальні історичні конструкції за рахунок виділення у якості об'єкта дослідження безпосередньо людської особистості. Найточніше сутність мікроісторичного підходу описав Жак Ревель, який стверджував, що в роз'ясненні минулого особливо ефективним стає дослідження самого початкового досвіду, досвіду обмеженої групи або навіть індивіда, оскільки цей досвід складний і вписується в найбільше число різних контекстів. Ще однією важливою особливістю мікроісторичного підходу є форма викладу результатів дослідження. Причому пошуки форми мають не стільки естетичний, скільки евристичний сенс. Читача ніби запрошують брати участь у конструюванні об'єкта дослідження; одночасно він долучається до вироблення його тлумачення³.

Провідний український історик педагогіки Ольга Сухомлинська відзначає особливості застосування мікроісторичного підходу в історико-педагогічних дослідженнях: «Є дуже важливою індивідуальність, одиничність, але на фоні цілісності. Адже не секрет, коли докладно, послідовно досліджена якась часткова тема, але виокремлена поза контекстом, поза реаліями існуючої в той час школи, методики (коли йдеться про освіту), поза існуючими світоглядними концепціями та напрямками (коли йдеться про розвиток педагогічних ідей, особливо в персоналістичному вимірі), то неможливо цілісно уявити, в чому ж полягала особливість, своєрідність освітньо-виховних технологій або ж які нові ідеї були висунуті тим чи іншим педагогом та ступінь їхньої новизни, бо відсутні широкий

---

² Ginzburg C. I benandanti. Ricerche sulla stregoneria e sui culti agrari tra Cinquecento e Seicento / C. Ginzburg. – Einaudi, 1966. – 57 p.; Levi G. Das immaterielle Erbe. Eine bauerliche Welt an der Schwelle zur Moderne / G. Levi. – Berlin, 1968. – 201 S. ; 22. Ginzburg C. Was ist Mikrogeschichte? / C. Ginzburg, C. Poni // Geschichtswerkstatt. – 1985. – № 6. – S. 48–52.

³ Revel J. Microanalysis and the Construction of the Social / J. Revel // Histories : French Constructions of the Past. – New York: New Press. – 1995. – P. 492–502.

контекст, текст і гіпертекст»⁴. Ці методологічні положення застосовано О. Сухомлинською у дослідженні «Перша українська гімназія ім. Тараса Шевченка – утілення мрій української інтелігенції», в якому висвітлено діяльність гімназії протягом 1918–1930 рр. через особистості викладачів і директора Володимира Дурдуківського. Причому автор не використовує контекст епохи для пояснення тих чи інших епізодів з історії гімназії, а навпаки, описуючи процес заснування і діяльність гімназії, висвітлює досі невідомі сторінки тодішнього освітнього життя⁵.

Застосування мікроісторичного підходу виявилось найбільш продуктивним і у наших дослідженнях, що присвячені проблемі характеристики учня⁶. Такі характеристики з'явилися у II пол. XIX ст. й існують в українській школі донині. Кожна характеристика – це своєрідна мікроісторія життя учня у школі, побачена очима вчителя. Аналіз характеристик дає можливість побачити те, що зазвичай відсутнє у інших джерелах: опис зовнішності учня, відомості про його батьків, зауваження про порушення правил навчального закладу тощо. Але найголовніше, що відомості, вміщені в характеристиках, не тільки значно розширюють уявлення про шкільне життя у різні історичні періоди, але й максимально показують того, заради кого й існує школа – учня.

Мета цієї публікації – продемонструвати можливості мікроісторичного підходу в дослідженні такого педагогічного явища, як характеристика учня. Головним джерелом дослідження у цій статті є кондуїтні списки – форма характеристики учня, поширена у гімназіях на початку XX ст. З-поміж

---

⁴ Сухомлинська О. Методологія дослідження історико-педагогічних реалій другої половини XX століття / О. Сухомлинська // Шлях освіти. – 2007. – № 4. – С. 8.

⁵ Сухомлинська О. Перша українська гімназія ім. Т. Шевченка – утілення мрій української інтелігенції / О. Сухомлинська // Нариси з історії розвитку новаторських навчально-виховних закладів в Україні (кін. XIX – поч. XX століття). – Луганськ, 2010. – С. 158–188.

⁶ Див.: Міхно О. *Vasyl Sukhomlynsky on Psychological and Educational Characteristics of Student's Personality* / Oleksandr Mihno // Edukacja – Technika – Informatyka, Rzeszów 2013, s. 507-511; Міхно О. Психологічна майстерність А. С. Макаренка як автора психолого-педагогічних характеристик особистості / О. Міхно // Педагогічні науки : теорія, історія, інноваційні технології. – Суми, 2013. – № 3 (29). – С. 268-277; Міхно О. Педагогічні статті Льва Толстого як джерело дослідження проблеми психолого-педагогічної характеристики учня / О. Міхно // Педагогічний дискурс. – Хмельницький, 2013. – С. 481-486.

переглянутих нами архівних документів найкраще і в найбільшій кількості збереглися кондуїтні списки вихованців Колегії Павла Галагана, які зберігаються у Державному архіві м. Києва⁷. Всього нами переглянуто близько 200 таких списків за 1907–1911 рр. Кожен список являє собою окрему «справу» – одиницю зберігання в архіві. Далі посилатимемося на ці джерела, зазначаючи в круглих дужках номер «справи».

Результати дослідження представимо у незвичній для наукової статті формі діалогу читача та історика, що є своєрідним експериментом.

Читач: Що собою являв кондуїтний список і звідки така назва?

Історик: Назва походить від французького слова «*conduite*» – поведінка. Зовні кондуїтний список являв собою кілька надрукованих типографським способом аркушів паперу формату А4. На титульному аркуші вказувалися прізвище та ім'я учня, а також термін його перебування у навчальному закладі: коли вступив до колегії і коли закінчив її, на звороті – повторювалося прізвище та ім'я вихованця, зазначалося, чи він навчається за власний кошт, чи є стипендіатом, а також рік його народження, соціальний статус батька, віровизнання, рік та умови вступу (за екзаменом чи за свідоцтвом про освіту), попереднє місце навчання, оцінка з поведінки. Наступні аркуші кондуїтного списку – це таблиці з графами у такому порядку: «Місяць і число», «Провини і взагалі все примітне, що стосується вихованця», «Покарання та інші заходи», «Пропуски уроків: через хворобу/з поважної причини/з неповажної причини», «Оцінка з поведінки». Ці графи заповнювалися класним наставником протягом навчального року. Після цих записів у графі «Провини і взагалі все примітне, що стосується вихованця» розміщувалася характеристика учня.

Читач: Тобто можна сказати, що кондуїтний список – це своєрідна особова справа учня, де вміщено основні відомості про нього?

---

⁷ Державний архів м. Києва. Фонд 185 «Київська колегія Павла Галагана». 1408 справ.

Історик: Так і є. Структурно кондуїтний список складався з трьох частин: біографічні відомості, записи про порушення правил поведінки у колегії та покарання за ці порушення, власне характеристика.

Читач: Можете навести приклад біографічних відомостей конкретного вихованця колегії?

Історик: Звичайно. Це якраз зробити найлегше, оскільки ці відомості є абсолютно у всіх кондуїтних списках, а от зауважень щодо поведінки і характеристик у багатьох списках немає. Ось, скажімо, у кондуїтному списку Георгія Зенкевича зазначено, що він народився 16 листопада 1894 року, є сином приват-доцента, навчався у Київській Першій гімназії, вступив до колегії 12 серпня 1909 року за підсумками екзамену з оцінкою «5» з поведінки (712). На жаль, більше жодних записів у цьому кондуїтному списку немає. І цей випадок не поодинокий.

Читач: Однак навіть із таких біографічних відомостей можна з'ясувати кілька цікавих моментів. Скажімо, хто ж були вихованці колегії за походженням, чи був цей заклад доступним для представників різних соціальних прошарків?

Історик: Судячи із записів, обмежень за соціальним становищем для навчання у колегії не було. Так, відповідно до кондуїтних списків, у цьому закладі навчалися: син селянина (810), син дворянина (763), син чиновника (761), син священика (752), князь (677), син козака (683), син купця (657), син приват-доцента (712), син міщанина (814), син почесного громадянина (771), син статського радника (704). Як бачимо, юнаки є представниками практично усіх соціальних верств: від селянина – до князя.

Читач: Які зауваження найчастіше записувалися у кондуїтний список?

Історик: Переважно ці записи стосуються порушення правил поведінки. Наприклад: «Запізнився на ранкову молитву» (810, 677, 732, 690, 674), «неодноразово був помічений у запізненнях на ранкову молитву, до того ж часто опинявся у ліжку до 9 години, іноді лягав спати після молитви» (814). «прийшов із театру о 3 годині ночі» (810, 732, 690, 674, 814), «пішов із

театру і був невідомо де, сказавши, що йде додому» (677), «без дозволу гуляв по вулиці в 7.30 вечора (в будній день)» (732), «з купецького саду повернувся о 12.15 ночі» (814), «на уроках математики читає сторонні книги» (732), «пустив під час уроку паперову стрілу», «погано поводив себе на уроці латинської мови» (788). Як бачимо, учні початку ХХ ст. дуже схожі на учнів сучасних

Читач: А що собою являють характеристики?

Історик: Насамперед відзначу, що характеристики є не у всіх кондуїтних списках. Як правило, це невеликі дописи, зроблені класним наставником наприкінці навчального року. Інколи перед цими записами є назва «Характеристика». Обсяг характеристик стислий: кілька речень із загальними висновками про характер, поведінку, здібності вихованця.

Читач: Невже кілька речень про учня можна назвати характеристикою?

Історик: Наведу приклад лаконічних, але промовистих характеристик: «Скоріше дитя, ніж юнак. Дуже миле і чисте створіння. Навчається відмінно, поводить себе бездоганно. Прекрасний стипендіат» (730). Це характеристика вихованця Любченка Леоніда, який навчався в колегії у 1910–1915 рр. Або такий допис: «Орехов – натура пасивна, мовчазлива, похмура, не товариський, але цілком добродушний. Поводить себе цілком коректно. Здібності слабкі, але у міру своїх сил навчається добре» (756). Як бачимо, класний наставник стисло, але глибоко характеризує своїх вихованців, бачить їхню сутність. На відміну від цих стислих характеристики, є й такі, за якими учня не видно. Наприклад: «Овсієвський – юнак вихований, поведінки цілком коректної. Протягом року ні в чому ганебному не був помічений. Здібностями володіє, навчається старанно» (757). Погодьтеся, що за цими загальними фразами важко побачити конкретного учня.

Читач: А які відомості щодо навчальної діяльності вносилися у характеристику?

Історик: Це, перш за все, визначення рівня здібностей, причому важливо, що конкретизується, як саме рівень здібностей виявлявся у навчанні: «здібності має хороші: навчався добре» (810), «середніх здібностей, але добре вихований і морально здоровий юнак» (763), «навчався відмінно з усіх предметів завдяки не лише дуже гарним здібностям, але й незвичайному працелюбству та силі волі» (761), «відрізняється хорошими здібностями і розумовим розвитком» (732), «невеликих здібностей» (689), «володіє достатніми здібностями, але внаслідок лінощів навчався не завжди наполегливо» (806), «юнак здібний, міг ми проходити курс досить успішно, але зайва нервовість та імпульсивність вносять певну нерівномірність у його заняття» (814), «здібності середньої якості – обставина для нього, як стипендіата, не вигідна» (762).

Читач: Я спробую на основі почутого намалювати портрет київського колежанця початку минулого століття: це юнак віком 15–18 років, який раніше навчався в гімназії. У колегії він навчається за власний кошт або є стипендіатом, має здібності до навчання. Якщо він не киянин, то проживає в інтернаті при колегії. Поведінку його не можна назвати бездоганною: як молода людина, що знаходиться серед однолітків, схильний до хлопчачих витівок.

Історик: Ви намалювали яскравий, живий портрет. Одне уточнення: це педагогічний портрет без опису зовнішності, оскільки в кондуїтних списках немає інформації про фізичний стан: зріст, вагу, інші фізичні дані. Чому педагогічний? Бо ми бачимо учня в навчальному закладі очима педагога.

Висновки... Представлені результати дослідження кондуїтних списків є спробою застосування мікроісторичного підходу в історії освіти. Досі у центрі історико-педагогічних досліджень перебували «структури» і «спільноти». Якщо ж розглядалася людина в освіті, то це, як правило, була видатна особистість: педагог, який зробив значний внесок у розвиток освіти. Ми ж прагнули показати «маленьку людину» (учня) у цих «структурах» і «спільнотах». Необхідно підкреслити, що особливістю застосування

мікроісторичного підходу в історії освіти є співвіднесення мікроісторичного аналізу з попереднім досвідом макроаналізу, а не навпаки. Тобто прагнучи осмислити таке педагогічне явище, як характеристика учня у конкретний історичний період (на початку ХХ ст.), ми звернулися до кондуїтних списків – документів, які містять конкретний педагогічний досвід в його унікальному одиничному вираженні. Це дало змогу з'ясувати не лише особливості характеристики учня як документу на початку минулого століття, але насамперед – побачити, яким був учень 100 років тому. Звісно, учень навчався і жив у певній освітній «структурі» (Колегія Павла Галагана як середній навчальний заклад) і перебував у певній «спільноті» (учнівський контингент), однак «обличчя» навчального закладу – це, перш за все, його учні, тому саме на учневі і був сфокусований наш дослідницький інтерес. Ще одним проявом мікроісторичного підходу є незвична форма викладу результатів дослідження – діалог читача та історика. Така форма дає максимальну можливість залучити читача у процес дослідження документів: у ході діалогу читач може перевірити свої враження, уявлення, щось уточнити, з'ясувати незрозумілі для нього моменти. Або, як у цій статті, стати співавтором педагогічного портрета київського колегіанта початку ХХ ст. Насамкінець зазначимо, що наші міркування щодо застосування мікроісторичного підходу в дослідженнях з історії освіти суто суб'єктивні. Однак треба пам'ятати, що створення нової ділянки досліджень завжди інтуїтивне і нечітко окреслене; методології з'являються пізніше.

Список використаних джерел

1. Державний архів м. Києва. Фонд 185 «Київська колегія Павла Галагана». Справи №№ 657, 674, 677, 683, 689, 690, 704, 712, 730, 732, 752, 756, 757, 761-763, 771, 778, 810, 814.
2. Сухомлинська О. Методологія дослідження історико-педагогічних реалій другої половини ХХ століття / О. Сухомлинська // Шлях освіти. – 2007. – № 4. – С. 6–12.
3. Сухомлинська О. Перша українська гімназія ім. Т. Шевченка – утілення мрій української інтелігенції / О. Сухомлинська // Нариси з історії розвитку новаторських навчально-виховних закладів в Україні (кін. ХІХ – поч. ХХ століття). – Луганськ, 2010. – С. 158–188.
4. Febvre L. The problem of unbelief in the sixteenth century : The religion of Rabelais / L. Febvre. – Harvard University Press, 1985. – 552 p.

5. Revel J. Microanalysis and the Construction of the Social / J. Revel // *Histories : French Constructions of the Past*. – New York : New Press. – 1995. – P. 492–502.

В статье представлен обобщенный педагогический портрет киевского коллегиянта начала XX в. Главный источник исследования – кондуитные списки воспитанников Коллегии Павла Галагана, которые хранятся в Государственном архиве г. Киева. Выяснено, что кондуитные списки – форма педагогической характеристики ученика в начале XX в. Автор применяет микроисторический подход, проявляющийся в фокусировке исследовательского интереса на «маленькому человеку» – ученике, а также в экспериментальной форме изложения результатов исследования – диалоге читателя и историка.

Ключевые слова: микроисторический подход, история образования, характеристика ученика, кондуитный список.

This article presents a generalized pedagogical portrait of college student early twentieth century in Kyiv. The main source of research is konduyit lists Galagan Paul College's students that are stored in the State Archives of. Kyiv. It is found that konduit lists is form pedagogical characteristic of student in the early twentieth century. The author applies micro-historical approach, manifested in the focus of research interest to the «little man» – student and in experimental form of presentation of research results – dialogue reader and historian.

Keywords: micro-historical approach, history of education, characteristics of student, konduit list.

Міхно О.П., директор Педагогічного музею України, канд. пед. наук